

ВІДГУК

**офіційного опонента на докторську дисертацію Ольги Романівни
Фабрики-Процької «Народна музична культура лемків і русинів
карпатського регіону в контексті ідентифікаційних процесів ХХ – початку
ХХІ століття», подану на здобуття наукового ступеня доктора
мистецтвознавства за спеціальністю
26.00.01 – теорія та історія культури (мистецтвознавство).**

Дослідницький простір сучасної української гуманістики позначений як багатоаспектністю, так і деталізацією окремих проблем, які – тією чи іншою мірою – впливали на процес національного культуротворення. Дисертація О. Фабрики-Процької і є підтвердженням нашої тези, з одного боку, щодо деталізації конкретної проблеми – специфіка розвитку музичної культури, – а з іншого, – реконструкції процесу культуротворення на підґрунті художніх традицій, властивих творчості лемків та русинів карпатського регіону.

Специфіка дослідження, яке ми аналізуємо, полягає в його синтезованому характері, оскільки дисертантка намагається – і у переважній більшості поставлених питань – їй це вдається, поєднати художні здобутки, які є об'єктом мистецтвознавчого аналізу, з соціально-культурною історією та традиціями карпатського регіону, в контексті розвитку якого потужне місце займає творчість лемків та русинів.

У логіці означеного і формується зміст дисертації, який поєднує досить скрупульозне відтворення історико-культурних умов існування карпатського регіону, з виявленням наріжних факторів сучасності, які корегують природу творчих орієнтацій лемків і русинів. При цьому, на нашу думку, першорядну роль відіграє поєднання мистецтвознавчого та культурологічного підходів у процесі дослідження заявленої теми, а також паритет професійного та самодіяльного типів творчості, що дозволяє актуалізувати фактор динамізму в творчих процесах, що мають місце в народній музичній культурі карпатського регіону.

Слід наголосити, що О.Фабрика-Процька, завдяки чітко заявленій меті дослідження – визначення специфіки буття музичної культури лемків і русинів Карпатського географічного ареалу упродовж ХХ – початку ХХІ ст. у його

різноманітних формах функціонування (збереження, відродження, трансформація) як чинника культурної ідентифікації – усі інші вимоги представлення дисертації подала на належному рівні: актуальність, об'єкт та предмет роботи, теоретико-методологічні засади, завдання, наукова новизна, апробація авторської концепції (див. с. 9 – 14). Як усе означене, так і текст роботи, дає підстави стверджувати, що дисертація «Народна музична культура лемків і русинів карпатського регіону в контексті ідентифікаційних процесів ХХ – початку ХХІ століть» відповідає вимогам спеціальності 26.00.01 – теорія та історія культури (мистецтвознавство).

Аналізуючи і оцінюючи дисертаційне дослідження О.Фабрики-Процької, слід позитивно оцінити фактор «часу», який нею використаний, а саме: ХХ – початок ХХІ століть. Своєрідність такого часового періоду полягає, з одного боку, в присутності історичного зрізу, а з іншого, – при деталізації поняття «сучасність» – в його межі органічно входять тридцять років української незалежності, що значно підсилює практичний аспект дисертації: для авторки відкривається можливість показати ті зрушення, які відбулися щодо популяризації та оновлення і змісту, і форми народної музичної культури.

На нашу думку, слід підтримати і позитивно оцінити намагання О. Фабрики-Процької використати потенціал як міждисциплінарності, так і регіонального підходу. На цьому факті слід наголосити, оскільки мова йде про наріжні чинники культурологічного аналізу, теоретико-методологічне значення яких підтримано в напрацюваннях провідних українських культурологів, зокрема, М.Бровка, Л.Дабло, Н.Жукової, В.Личковаха, В.Тузова. Перетин культурології, мистецтвознавства, історії, фольклористики, етнології та, частково, естетики забезпечили дослідженню О. Фабрики-Процької ґрунтовність тексту та об'єктивність висновків.

Опертя на регіональний підхід, що дозволяє, так би мовити, оголити проблеми саме карпатського регіону, допомогло дисертантці окреслити феномен «пограниччя», поза яким важко уявити і відтворити ті сунеречливі, подекуди, драматичні умови, які сформувалися на початку ХХ століття в карпатському регіоні. Обриси реальних історичних ситуацій, зокрема, політика

Австро-Угорської монархії щодо карпатського регіону, загалом, й лемків та русинів, зокрема, відтворені в дисертації на значному джерелознавчому матеріалі, який дозволяє об'єктивно оцінити тогочасний стан речей. Означені проблеми висвітлені О.Фабрика-Процькою на належному теоретичному рівні.

У контексті сучасної гуманістики, самоцінне значення має, здійснена дисертанткою, систематизація досвіду опрацювання як поняття «пограниччя» (див. с.125 – 131), так і «ідентифікація» (див. с. 135 – 139). На нашу думку, обидва ці поняття концептуалізуються в процесі вирішення цілої низки як культуротворчих, так і мистецтвознавчих проблем. Реальність та значущість їх «теоретичного навантаження» виявилась при «анатомуванні» карпатського регіону з наголосом на реальному положенні українських меншин на теренах Польщі та Словаччини.

Окрім означеного, на підтримку заслуговує і той матеріал, який представлено у підрозділі «Етнічне та культурне увиразнення лемків та русинів України», де процес «увиразнення» – ще одне емке поняття, яким користується авторка дисертації, – торкається умов існування різних українських меншин, зокрема, на території Угорщини, Сербії, Хорватії, Румунії. У дисертації показано, що у переважній більшості цих країн, «увиразнення» обмежувалося мовно-культурними сферами діяльності, практично ніколи не розширюючись до вирішення якихось політичних проблем чи активної участі представників української спільноти в нагальних суспільних процесах. Хоча і стисло, але О. Фабрика-Процька фіксує такі недоліки існування «української спільноти» у Словаччині як незадовільний стан освіти, гальмування широкого використання української мови, «організаційний та етнологічний розкол» серед лідерів української спільноти у 1990 році (див. С. 131).

Усе означене – врешті решт – призводить до існування українських меншин у вузькому замкненому просторі, завдання якого полягає у збереженні мовного діалекту, елементів власного побуту, народних традицій музичної культури. Слід визнати, що в умовах існування українських меншин, які – в силу об'єктивних причин - змушені були перебувати на території інших країн, музика виявилася, по суті, єдиним видом мистецтва, де була можлива чи то

індивідуальна, чи то колективна форми самореалізації, оскільки ані театральна, ані кінематографічна сфери, які вимагали не лише ґрунтовної освіти, а й значного фінансово-професійного забезпечення, не мали змоги повноцінно реалізуватися. О. Фабрика-Процька наводить приклад, пов'язаний із створенням біблійних «образів на склі з апокрифічними мотивами». Ця живописна техніка, як зазначає дисертантка, була досить поширеною в Карпатах, але лише як зразок селянської культури, оскільки в церквах такі зображення не використовувалися (див. С. 157).

Навіть на музично-танцювальних теренах надбання саме української культури «розчинялися» у традиціях культури «титульної нації»: на обох схилах Карпат, як показано у дисертації, лемки переймали традиції поляків, словак, угорців. Внаслідок цього, у весільних обрядах лемків коломийки замінювалися чардашем. Згодом, довести українське коріння певних пісенних чи танцювальних жанрів було вкрай важко.

Чимало суперечливих моментів виявляють і спроби трансформації самодіяльної творчості у професійну. Подібний процес відбувається вкрай рідко і – переважно – за рахунок професійної підготовки керівників самодіяльних колективів. Слід віддати належне О. Фабриці-Процькій, що вона не ідеалізує ситуацію, а – подекуди – досить виразно показує збідніння чи відвертий традиціоналізм народної музичної культури, яка розвивалася поза культурою, створеною в просторі проживання основного загалу українців.

Підтримки та позитивної оцінки заслуговує той дослідницький матеріал, де дисертантка долучає до аналізу «всіх видів народного мистецтва» поняття «штамп», оскільки, на її думку, фольклорний репертуар – зберігаючи загальні традиційні обриси – повинен активно розвиватися. Серед чинників, які сприяють процесу його розвитку, О. Фабрика-Процька називає «імпровізацію», яка дійсно здатна, так би мовити, уповільнити «механізацію» – термін дисертантки – конкретного фольклорного твору. Окрім «імпровізації», важливим чинником осучаснення фольклорної традиції розглядаються «домінування мажорного ладу» та «специфічне речитативне інтонування» (див. С. 166).

Тенденція, яку ми зафіксували і позитивно оцінили, з одного боку, свідчить про доречність використання в межах досліджуваної теми хоча б елементів психології, адже «імпровізація» це сфера психологічного знання, а з іншого, – О. Фабрика-Процька робить неймовірні зусилля аби подолати описовість, яка не додає матеріалу теоретичної значущості. Саме цим, на нашу думку, пояснюються її спроби, відтворюючи «лемківські вечірки», представити їх як функціональний феномен. Авторка дисертації вважає, що вони не були лише розважальним зібранням, а виконували, принаймні, дві функції, а саме: «економічну» (гуртова робота, коли жінки пряли нитки) та «соціальну» – (збереження сільської громади, обмін інформацією та ін.). Дисертантка визнає, що на таких вечірках формувалися майбутні сімейні пари, виконувалися пісні, виявляючи талановитих хлопців та дівчат. «Лемківські вечірки» подано у дисертації як відбиття загальноукраїнських традицій (див. С. 189 – 191).

Значний теоретичний потенціал містить, відтворений на сторінках дисертації, процес удосконалення як термінології, так і понятійно-категоріального апарату, які повинні «відбити» ті зрушення, які зазнала народна творчість в умовах, передусім, технічних досягнень кінця ХХ – початку ХХІ століття. О. Фабрика-Процька має рацію, коли фіксує увагу на ідеї «трансляції смислу» (Д. Леонтьєв), яка підкреслює значимість змін у «фольклорних текстах», що не дозволяє їм перетворюватися на музейний експонат, Окрім цього, на увагу заслуговує введення в ужиток поняття «фольклоризм» (П. Себійо) та спроби окремих науковців на початку ХХІ століття відмовитися від поняття «фольклор» на догоду формально-логічній структурі «мистецтво усної комунікації». (див. С. 194 – 197). Увесь цей матеріал дає право стверджувати, що дисертантка осмислює народну музичну культуру лемків і русинів, відштовхуючись від тенденцій, які перед науковцями висуває сучасне гуманітарне знання, не оминаючи при цьому складних, подекуди, вкрай суперечливих проблем.

Слід наголосити, що ті розділи дисертації, які присвячені відтворенню різноманітних форм популяризації здобутків лемків і русинів на теренах музичної культури, аналіз їх концертної діяльності, реконструкція процесу як

створення, так і функціонування регіональних і світових об'єднань українських меншин, «музейництво як засіб і форма збереження лемківсько-русинської духовної та матеріальної культури у світі», написані не формально, а цілеспрямовано, й послідовно «працюють» на виконання просвітницько-виховної функції.

Загалом підтримуючи та позитивно оцінюючи авторську концепцію дисертації, висловимо кілька зауважень та побажань, які, на нашу думку, сприятимуть подальшій науковій роботі О. Фабрики-Процькій.

1. Лише як творчо-пошуковий можна прийняти той матеріал дисертації, який торкається жанрової палітри музичного фольклору, оскільки «жанр» є естетико-мистецтвознавчою структурою професійного мистецтва. Присутність цієї структури (жанру) у кожному виді мистецтва, обумовлена багатоманітністю шляхів освоєння дійсності. Розглядати ж «два великі масиви» – «обрядові» та «необрядові» пісні лемків – у контексті проблеми «жанрової специфіки мистецтва», на наш погляд, некоректно. Окрім цього, у смислового значенні «жанр» і «типологія» не суголосні поняття, а «мінливість пісні на різних її рівнях» – це твердження дисертантки – взагалі руйнує структуру «жанру». На нашу думку, дискусійною є і спроба співвіднесення «жанру» та «стилю» (див. С. 164 – 165).

2. Можна підтримати ту увагу, яку на сторінках дисертації приділено як поняттю «традиція», так і відтворенню ролі традицій в ідентифікаційних процесах. Водночас, у контексті сучасної української гуманістики досить яскраво «відпрацьований» наступний «концептуальний ланцюг»: традиція – спадкоємність – новаторство. Опертя на послідовно окреслені ланки, дозволило б О. Фабриці-Процькій чітко представити «рух» музичної культури лемків і русинів від минулого до сучасного. При цьому «зони трансформацій» відбили б «за» і «проти» культуротворення, що за сто двадцять років пережив карпатський регіон. На нашу думку, певний теоретичний потенціал дисертантка могла б отримати, порівнявши «традицію» та «канон».

3. Ми вже зазначали, що дисертаційний матеріал спирається на потужну джерелознавчу базу, яка формується з робіт як українських науковців, так і

зарубіжних. На превеликий жаль, у цьому різнобарв'ї досліджень – подекуди – губиться точка зору самої дисертантки та «розчиняється» її – позитивне чи негативне – ставлення до позиції конкретного автора.

Дисертаційне дослідження слід визнати авторським, виконаним на належному науково-теоретичному рівні, актуальним як за піднятими проблемами, так і за обраними автором шляхами їх висвітлення. У межах поставленої мети, дисертацію можна оцінити як завершену. Автореферат відповідає змісту дисертації.

Вважаю, що дисертаційне дослідження «Народна музична культура лемків і русинів карпатського регіону в контексті ідентифікаційних процесів ХХ – початку ХХІ століть», відповідає вимогам, які висуваються до робіт такого плану, а її автор – Ольга Романівна Фабрика-Процька – заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури (мистецтвознавство).

Офіційний опонент:

Юлія Сергіївна Сабадан
професор, доктор культурології,
завідувач кафедри культурології та інформаційної діяльності
Маріупольського державного університету

*Особистий підпис Ю.С. Сабадан
засвідчено.*

Власний секретар

Юлія Сергіївна Сабадан

